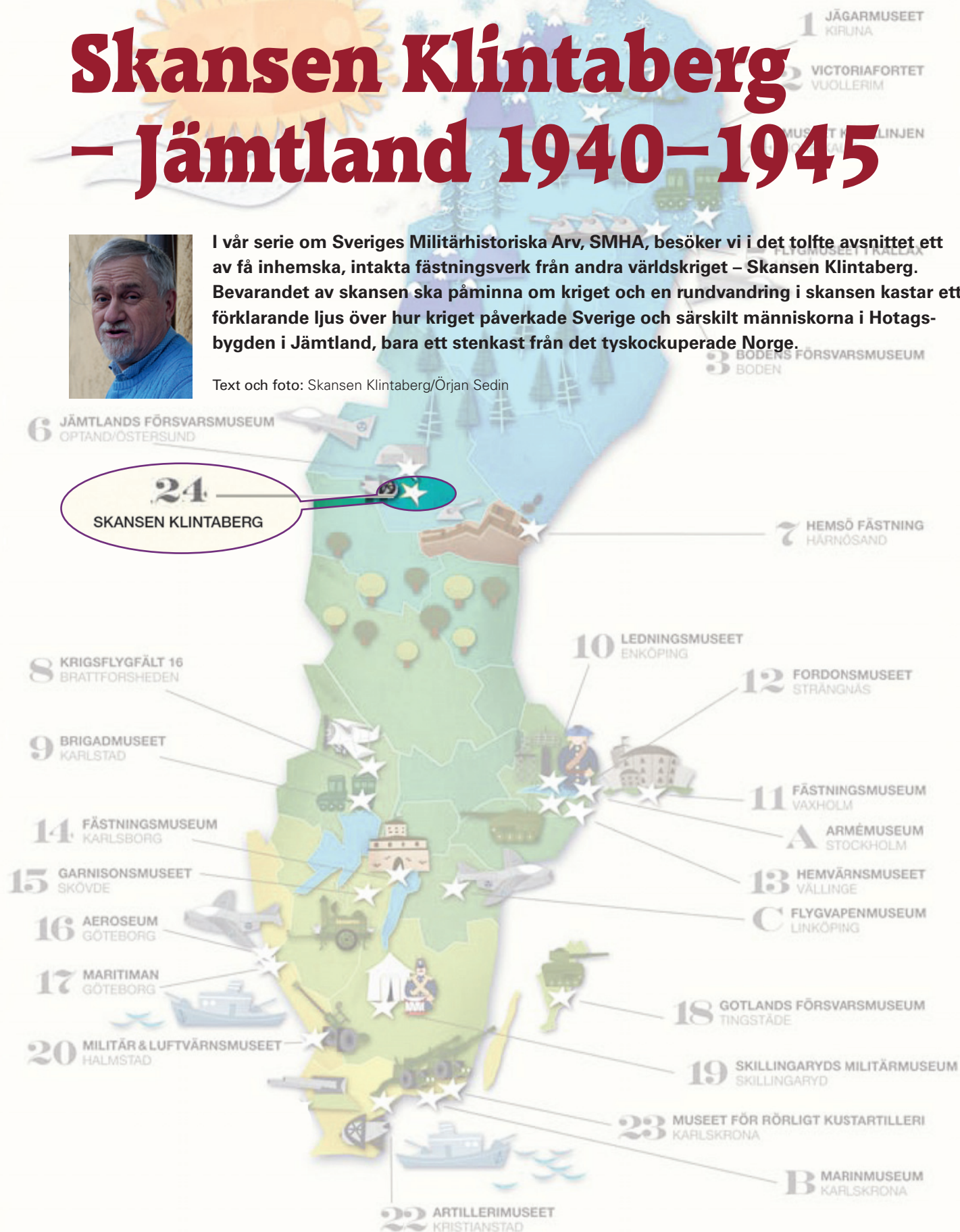

Skansen Klintaberg – Jämtland 1940–1945

I vår serie om Sveriges Militärhistoriska Arv, SMHA, besöker vi i det tolfte avsnittet ett av få inhemska, intakta fästningsverk från andra världskriget – Skansen Klintaberg. Bevarandet av skansen ska påminna om kriget och en rundvandring i skansen kastar ett förklarande ljus över hur kriget påverkade Sverige och särskilt människorna i Hotagsbygden i Jämtland, bara ett stenkast från det tyskockuperade Norge.

Text och foto: Skansen Klintaberg/Örjan Sedin

Den 9:e april 1940 blev livet i Hotagen ett annat. Oroligheterna nere i Tyskland på trettioalet hade sin grund i uppgörelserna efter första världskriget där Tyskland kom att få betala ett högt pris för sitt agerande, med omfattande krigsskadestånd som följd. Dessa oroligheter satte naturligtvis spår även i Sverige. Fanns det risk att oroligheterna skulle sprida sig även till våra trakter? Allt eftersom åren gick efter att Hitler hade kommit till makten 1933, började oron över ett angrepp även mot Sverige och de omhuldade blonda germanerna i nord, att göra sig gällande i det svenska politiska ledarskiktet och i militärledningen. Oron och osäkerheten ledde till att Per Albinlinjen genom Skåne började byggas i slutet av trettioalet. Att gränsen mot Norge skulle bli föremål för militära befästningar fanns inte i sinnevärlden. Visserligen hade en del primitivare befästningar i form av värn, byggda med lösa stenar, hittats på flera ställen efter den norska gränsen, men dessa bedömdes härröra från unionsupplösningens dagar. Men i och med att tyskarna gick in i Norge den 9:e april 1940 blev situationen en helt annan. De fredliga och harmoniska relationerna folken emellan var intakta men med ockupationsmakten – tyskarna – i Norge blev det någonting annat. Redan på eftermiddagen den 9 april var förband från I 5 i Östersund på plats i Valsjöbyn och upprättade stridsställningar vid gränsgatan och stängde därmed gränsen. A 4 blev försenade i färden mot Valsjöbyn då bron över älven i Häggsjövik var för dålig för att man skulle kunna gå över med kanonerna. Problemet löstes genom att man under natten rengjorde älvfåran, varefter man på morgonen gick genom älven med utrustningen.

Svensk militär på byn i skarpt läge var något nytt för befolkningen i Hotagen och att gränsgatan helt plötsligt innebar ett hinder var lika överraskande. Visserligen hade tullen gränsövergångarna beman-

Den 10 april var fältjägarnas 7:e kompani framme vid gränsen i Storlien. Chefen för 1:a plutonen fänrik Stig Malmros till vänster. Bild från Stig Malmros samling.

nande och höll kontroll på handel och andra angelägenheter över gränsen men något större hinder hade inte tullen utgjort. Hade man något speciellt som skulle passera kunde man alltid gå över skogen en ovädersnatt; det var vad som hände när några urusla travhästar i Sundsvall skulle bytas ut mot bättre hästar från Norge. I skydd av mörker och regn kunde en valsjöbo utföra smuglingen. Men nu var det tuffare regler som rådde i bygden. Militären hade dygnet runt bevakning av gränsövergångarna och terrängavsnitten i anslutning till övergångarna. Dessutom krävde tyskarna att de som skulle passera in i Norge skulle ha passersedel för att få komma in i landet.

Kommer kriget till Sverige? Tyska invasionsplaner

De militära myndigheterna insåg ganska snart nödvändigheten av fasta militära befästningar längs gränsen mot Norge, eftersom det ansågs som en uppenbar fara att soldaterna som hade bevakningsansvaret skulle riskera att möta en tysk invasion helt oskyddade. Att tyskarna var intresserade av vårt land hade underrättelsetjänsten insett ganska snart efter invasionen av Norge. Tyska officerare vistades ofta i gränsområdet mot Sverige för rekreation – främst jakt – under fritiden, vilket tolkades av den svenska underrättelsetjänsten som ett led i att tyskarna vill lära känna terrängen för att underlätta en invasion. >>>

Senare – efter kriget – fick vi klarhet i att tyskarna hade utarbetat planer för hur en invasion skulle gå till. Redan innan tyskarna invaderade Norge hade man en viss planläggning för en invasion av Sverige, men i början av 1943 fick generalmajoren Adolf von Schell uppdraget att planera för en invasion av vårt land. Schell ville börja med att lamslå det svenska försvaret i Norrland och i första hand slå ut Bodens fästning. Samtidigt skulle man anfälla flyget på Frösön för att slå ut de störbombare som var baserade där för att sedan luftlandsätta trupper för att erövra F 4. Därefter skulle den 25:e pansardivisionen gå från Trondheim och Röros mot Östersund. Det här är uppgifter som svensk militär anade men inte visste. Om man varit på det klara över att tyskarna hade så långt gångna planer hade situationen varit långt mera prekär. De dokument med planer som Schell

Adolf von Schell. Bild från Bundesarchiv.

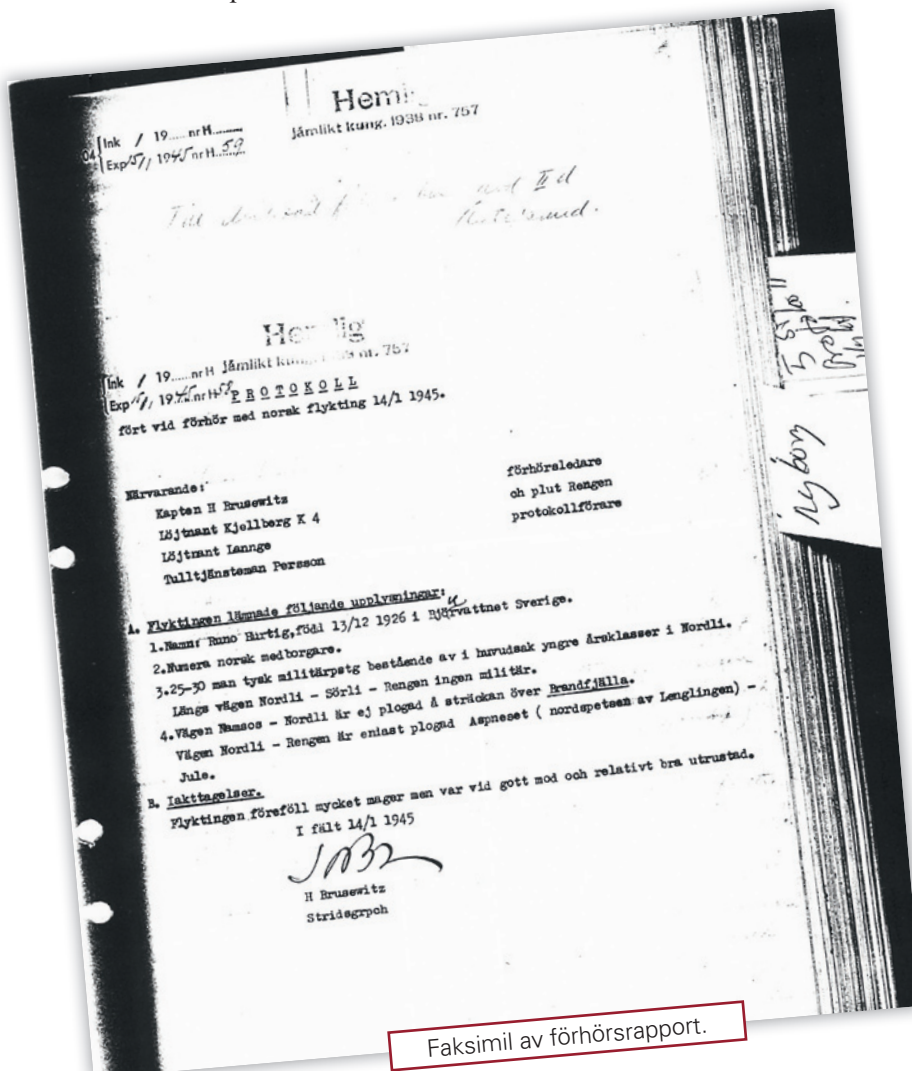
gjorde finns inte kvar. Tyskarna var noga med att bränna sådant material innan de drog sig tillbaka. Men vi känner i stort innehållet i planen genom att en av de inblandade, generallöjtnant Rudolf Bamler, som var stabschef i den tyska 21:a armén i Norge, i en tidningsartikel 1946 återgivit planen.

Att militären anade att tyskarna hade planer för vårt land så sent som 1943, när offensiven i öster

lidit nederlag på nederlag kan verka lite märkligt, men man kan anta att situationen var så pass kaotisk i det militära tyska beslutsfattandet att en sådan felbedömning kunde slinka igenom. Om det var onda aningar eller fingertoppskänsla kan man undra, men de svenska militära myndigheterna var mycket noga med att förhöra alla flyktingar som kom över gränsen om vad man sett och hört som skulle kunna ge klarhet i tyskarnas tankegångar.

Den tillspetsade militära och politiska situation som blev följden av invasionen i Norge ledde till att de svenska militära myndigheterna kraftigt förordade en förstärkning av gränsen mot Norge och som ett led i den ambitionen kom kravet på militära befästningar längs den norska gränsen. Som vanligt var resurserna mindre än ambitionerna och i den konkurrensen kom Valsjöbyn långt ner i prioriteringen. Det var järnvägsöverfarten i Storlien och vägarna över Fjällnäs och Sandvika som var de prioriterade. Gränsövergången i Valsjöbyn blev befäst med Skansen Klintaberg någon gång i början av 1944 och dessförinnan hade stridsplanen varierat med befälhavarna över hotagsstyrkorna. Samtidigt beviljades medel för att uppföra flera befästningar inom hotagengruppen.

Exempel: Längst söderut i Lillholmsjö där man byggde stridsvagnshinder mellan sjön och vägen mot Föllinge och dessutom grävde man ur älven för att göra det omöjligt att korsa vattnet med stridsvagnar. Vid Tvärberget söder om Rötvikén gjorde man en anläggning som sprängdes in i berget invid vägen med utgångar ovanför mot bergssidan. I Rötvikén byggdes en befästning i anslutning till landsvägsbron, vid Tvärberget två betongvärn. Vid Klintaberg två berggrum och 20 skyddsrum för sex man samt två kanongarage. Närmare den norska gränsen fanns befästningar i anslutning till bron i Valsjöbyn och en befästning en kilometer före gränsen. Där hade man gjort en grop i vilken

Faksimil av förhørsrapport.

man kunde köra ner en stridsvagn som bara hade kanontornet ovanför markytan och som kunde skjuta diagonalt genom en kurva. Det innebar att en fiende kunde bli beskjutet i början och slutet av kurvan. I anslutning till platsen finns också ett skyddsrum för de soldater som skulle betjäna stridsställningen. Man kan undra varför man byggde ett omfattande försvarssystem i Hotagen med början sommaren 1943 när de tyska framgångarna hade förbytts i motgångar. Slaget vid Stalingrad vid årsskiftet 1942-43 brukar ses som vändningen när Hitler allt mera började bita i gräset. Nu är det lätt att förstå att en sådan missbedömning kan uppstå. Vi som idag betraktar händelseförloppet kan gå tillbaka till historieböckerna och Google för att få facit. De som fattade beslut på fyrtioalet hade inte denna möjlighet vilket är en av förklaringarna. Osäkerhetsfaktorerna var många och nyhetsförmedlingen på en annan nivå än vad vi är vana vid idag.

Bild från Umeå stadsarkiv

Chef för "Stridsgrupp Hotagen" var vid denna tidpunkt majoren Magnus Wilhelm af Klinteberg.

Beredskapsliv i Klintaberg

Klintaberg blev den största av anläggningarna i Hotagen och ansågs av militärer vara en bra och väl fungerande anläggning. Efter kriget gjordes besiktningar av de anläggningar som byggts under krigsåren. Klintaberg får där omdömet «en synnerligen väl vald plats för sitt ändamål»; den omgivande terrängen är så brant och stenig att man inte

kan passera vid sidan av vägen med ett hjulfordon i en kringgående manöver. Anläggningen består av två bergskyddsrum, två kanongarage och 20 st skyddsrum för sex man, dessutom av 54 skyttevärn av trä som till största delen är bortruttade. Bergrummen är nersprängda cirka tio meter under markytan med två trappnedgångar till varje.

Om den ena trappan blev blockerad skulle man kunna ta sig ut ändå. Bergrummen är olika stora – ett är gjort för 48 man och ett för 24 man, så många som man kunde vara om man skulle sova i berget. Men om man momentant i en krissituation måste ta skydd kunde man i det större av rummen packa in 200 man. I ett sådant läge räcker inte den friskluftstillförsel som var inbyggd i bergrummet, utan då måste syrenivån ökas med hjälp av syrgastuber. När man kommit ner i rummet möts man av ett förrum med vapenställ och hyllor, då syftet var att man inte skulle bära med sig utrustningen in i bergrummet för utrymmets skull. En primitiv toalettmöjlighet finns nere i berget men sannolikt är att de som hade anledning att vistas i anläggningen kunde gå ut och göra sina behov. Det mindre bergrummet används inte idag men är förberett för att man skall kunna vistas där. Det mindre bergrummet var avsett som uppehållsplats och övernattningsmöjlighet för chefen och hans närmaste medarbetare. Båda bergrummen har

Ingång till skyddsrum.

besiktats av Fortifikationsverket för att man inte skall få stenar i huvudet. På fyrtioalet var det fotogen- och karbidlampor som var belysningen, men idag är elbelysning indragen.

Förbandsplatsen var den fältmässiga sjukvårdsinrättning som skulle kunna ta emot skadade för akut vård. För ändamålet hade ett rum ställts i ordning med nödvändig utrustning. Där fanns vedkamin för att värma upp sjuksalen samtidigt som det gav möjligheter till att värma vatten för att kunna tvätta sårskador. Till rummet fanns också en vattenledning. I ett mindre skyddsrum i skansen hade man hittat en kallkälla som byggts in vilket gjorde att man hade vatten hela året. Dessutom

»»

Stora skyddsrummet.

hade man installerat en vattenpump för att kunna förse sjukrummet med vatten. I byn Hotagen en mil bort fanns militärläkare, sjuksköterska och tandläkare. Dessa funktioner flyttade ut i fält med den militära personalen när stridssituationen krävde att de fanns i närheten, men normalt hade de sin arbetsplats i Hotagen där den militära sjukstugan låg.

Utöver sjukavdelningen fanns också telefonväxeln i det stora bergrummet. Den var upphängd på väggen till vänster om dörren i det stora bergrummet och betjänades av en värnplikting. Med hjälp av växeln kunde chefen begära att bli kopplad till skansens olika delar. Man hade i samband med att skansen byggdes dragit telefonledningar till alla enheter inom skansen och dessutom till de bakre återsamlingsplatserna i Bågavattnet och vid Hasslingsåfallet, båda på en halvmils avstånd. Därutöver kunde växeln koppla till förbindelseofficerarnas/telegrafisternas uppehållsrum – en SK6:a – varifrån man kunde koppla vidare ut på det kommersiella telefonnätet. Telefonnätet var mycket kontrollerat i gränstrakterna under krigsåren och det var ytterst få privatpersoner som fick använda telefon då man ville förhindra att allmänheten förmedlade kunskaper som kunde ge fienden pusselbiten som saknades. För att förhindra att telefonen

användes i strid med militärens vilja anordnades telefonavlyssning av personer som trots allt hade rätt att använda telefonen. Doktor Hummel i Gäddede tillhörde dem som hade telefonen öppen på grund av sin tjänsteutövning, vilket gjorde att även hushållerskan hade fritt fram. Visserligen hade Hummel informerat om att telefonen bara fick användas för det mest nödvändiga, något som tanten struntade i och som skulle nyttjas av militären. Vid ett tillfälle talade hon med en bekant i Rossön och yttrade sig om att det var många militärer i Gäddede för tillfället. Det blev inget ingripande mot hushållerskan men händelsen gjorde att man hade Hummels telefon under ständig kontroll.

De mindre skyddsrummen SK6 är spridda i en ring runt bergrummen och har till uppgift att ge skydd för 6 man med säng för varje och en kamin för värmen. I likhet med bergrummen har SK6:orna också en nödutgång. Vid sidan av rummet finns en brunn som är lika djup som skyddsrummet med ett brunnslock ovanpå, brunnen var fylld med sand och om fienden täppt till den rätta utgången t.ex. genom att kasta ner en handgranat där, kunde man öppna en lucka till den sandfyllda brunnen och krasa ut sanden på golvet i skyddsrummet och därefter krypa upp genom brunnen. Även i SK6:orna finns ett förrum där man

skulle lämna stridssele, ryggsäck och vapen. Det är mycket trångt med sex sängar i de små rummen, så det gällde att noggrant planera för att undvika kamraternas irritation. Slutligen finns två kanongarage av betong. Dessa var avsedda för en kanon, 37 mm modell 1934, och när kanonen inte stod i sin eldställning kunde man rulla in den i garaget och låsa garagedörrarna. Dörrarna är tunga och bastanta, gjorda av 25 mm stål.

Hela Klintaberg är nu bevarat för att kommande generationer skall få ta del av Sveriges förberedelser för den situationen att tyskarna skulle ha anfällt även vårt land. Förutom att själva skansen gjorts tillgänglig med stigar och vägar har ett antal utställningar byggts upp för att spegla viktiga händelser, t ex utställningen Flykten från Linnaset. ■

Guidade turer

**2 juli - 10 augusti är du
välkommen till guidade turer
onsdag-söndag klockan
11.00 och kl.16.00.**

Observera att vi kan guida grupper även andra dagar och tider.

Du bokar enklast genom mail till:
info@klintaberg.se, eller att ringa
Örjan Sedin, 0645-320 88 eller
076-146 29 00.

Befästningsarbeten vid Bodsjöedet i maj 1940. Foto: Ulf Malmsten.

I Gäddede svarade 5:e kompaniet för försvaret. Även här upprättades viss kontakt med tyskarna på andra sidan gränsen. Denna bild är från den norska sidan och visar personalen i den tyska gränsposteringen. Foto: Gösta Burström.